

«ТАСЛИК МЕКУНАМ»
Ректори Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон, доктори илмҳои
ҳуқуқшиносӣ, профессор
Насриддинзода Э. С.

«22» майи соли 2024

ТАҚРИЗИ

муассисаи пешбар ба диссертатсияи Аъзамов Субҳонҷон Баҳромҷонович дар мавзӯи «Афкори адабии тоҷикӣ дар охири садаи XIX – нимаи аввали садаи XX» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.01.00 – Адабиётшиносӣ (10.01.08 – Назарияи адабиёт. Матншиносӣ, нусхашиносӣ)

Мутобиқати муҳтавои диссертатсия ба ихтисос ё соҳаи илм. Диссертатсияи Аъзамов Субҳонҷон Баҳромҷонович дар мавзӯи «Афкори адабии тоҷикӣ дар охири садаи XIX – нимаи аввали садаи XX» ба банди 5-уми баҳши «Соҳаҳои таҳқиқот»-и шиносномаи ихтисоси илмии 10.01.08 – Назарияи адабиёт. Матншиносӣ, нусхашиносӣ мувофиқат мекунад.

Тағйири вазъи сиёсату иҷтимоӣ дар Тоҷикистон ва таҳаввулоти фикрии ҳавзаҳои илмиву фарҳангӣ дар таҳқиқи яке аз давраҳои муҳимми афкори адабиётшиносӣ ва нақди адабии охири садаи XIX ва ибтидои садаи XX коркарду назари нав ба вучуд овард. Дигар шудани меъёри нигоҳ ба таърихи сиёсату иҷтимоӣ масъалаи омӯзиши мукаммали раванди нақди адабӣ ва афкори сухансанҷиро бо таъба ниёзҳои замони равишшиносии посухгӯ ба талаботи рӯзафзуни давраи нави ормонҳои милливу ватанӣ тақмил бахшид.

Албатта, адабиёт ва нақди адабии охири садаи XIX – нимаи аввали садаи XX аз ин пеш ҳам ба таҳқиқ расида, ба ҷараёни адабиёт ва ҳаёти адабӣ, вижагиҳои ташаккули фикри тоҷавон маорифпарварӣ ва ҷадидӣ, мундариҷа, шаклҳои ифодаи интиқодӣ, сабақҳои осори интиқодӣ ва шинохти манбаъҳои наққодии ин давра баҳо дода шудаанд. Дар ин самт хидмати намоёндагони мактаби адабиётшиносии шуравӣ, аз ҷумла саҳми С. Айни, Б. Ғафуров, А. Мирзоев, Х. Мирзозода, И.С. Брагинский, Н. Маъсумӣ, Р. Ҳодизода, С. Сиддиқов, С. Амиркулов, У. Каримов ва дигарон назаррас аст. Дар замони Истиқлол низ аз ҷониби муҳаққиқони ватаниву хориҷие, монанди М. Шакурӣ, С. Амиркулов, В. Самад, Х. Асосода, М. Раҷабӣ, А. Набавӣ, И. Худоёр, Ҷ. Ҳамроев, С. Хӯчакулов, И. Бечка оид ба хусусиятҳои адабиёти ин

давра пажухишҳо ба анҷом расидаанд. Бо вучуди ин, аз вазифаҳои муҳим ва умдаи илмӣ дар шароити имрӯза дарёфт, нашр ва дастраси аҳли таҳқиқ кардани сарчашмаҳои муҳимтарин аст, ки бисёре аз онҳо аз эътибор дур монда ё арзиши аслии онҳо бо сабабҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ бо тобиши манфӣ арзёбӣ шуда буданд. Дар Тоҷикистони шуравӣ аз осори адабии муҳимми ин давра танҳо чанд мунтахаби ашъори шоирон, намунаҳои наср ва аз сарчашмаҳои адабӣ таърихӣ фақат баъзе осори таърихӣ ба кириллӣ ва бештар форсӣ ба нашр расида буданд, ки ба истифода ва баҳрамандии доираи алоқамандону хонандагон имкони камтар фароҳам меоварданд.

Таҳқиқи нақди адабии ин давра аз лиҳози мафкураӣ низ яке аз сабабҳои аслии аз эътибор дур мондани маъхазҳои муҳим ва ба таври нисбатан маҳдуд фаро гирифтани манзараи таърихи адабиёт шудааст. Бисёр муаммоҳои ҳавзаи адабии Мовароуннаҳр аз сабаби дар ихтиёр набудани сарчашмаҳои дасти аввали нодир комилан омӯхта нашудаанд. Албатта, дар заминаи таълифи таърихи адабиёти ин давра дастовардҳо ҳастанд. Бо вучуди ин, дар боби шакл ёфтани афкори интиқодӣ дар ин марҳила ва давраҳои минбаъда ҳанӯз фазои ҳолӣ эҳсос мешавад ва ягон пажухиши домнадор дар хусуси таърихи нақди адабӣ ва ривочи афкори сухансанҷӣ ба миён наомадааст. Омӯзиши нақд ва адабиётшиносии ин давра ба сатҳу савияи таҳияву нашри сарчашмаҳо марбут мебошад.

Рисолае, ки аз тарафи Аъзамов Субҳонҷон Баҳромҷонович ба мо барои муҳокима пешниҳод шудааст, як кори бунёдӣ, ҷиддӣ ва муфид ҳам барои имрӯз ва ҳам барои ояндаи адабиётшиносии тоҷик мебошад.

Саҳми шахсии доктараб дар ҳалли масъалаҳои илмӣ ё коркарди проблемаи илмӣ бо арзёбии аҳамияти он. Масъалагузориҳои мушаххаси илмӣ, таъйиди мубрамияти мавзӯ, масъалаҳои мавриди таҳқиқ, навгониҳо ва сарчашмаҳои пажухиш, аҳамияти назарӣ амалии он, инчунин, нуктаҳои асосие, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд, ҳуҷҷатҳои натиҷагирӣҳои муҳаққиқ, дар маҷмӯъ, саҳми шахсии ўро равшан нишон медиҳанд. Инчунин, омӯзиши осори назарӣ муҳаққиқони ватанию хориҷӣ дар робита ба мавзӯи мавриди таҳқиқ, таҳлилу таҷзия, баҳсҳо ва пешниҳоди дидгоҳҳои дигар, нашри мақолаву гузоришҳои илмӣ, рисолаву маҷмуаи мақолаҳо дар робита ба мавзӯи таҳқиқи диссертатсияро ҳам метавон саҳми шахсии диссертант ба ҳисоб овард. Муносибати инфиродии назарӣ ва методологии муаллиф ба ҳалли як силсила масъалаҳои нақди адабӣ ва адабиётшиносӣ мусоидат менамояд. Диссертант дар танзими равишҳои илмии ҳалли масъалаҳо дар диссертатсия аз усулҳои таҳқиқӣ қиёсӣ-таърихӣ ва таҳлили таърихӣ-типологӣ истифода намудааст. Гибқи андешаи диссертант таърихи танқид ва адабиётшиносӣ самти наватаре дар ҳавзаи илмии Тоҷикистон аст, ки танҳо баъзе аз саҳифаҳо ва ҷанбаҳои таърихӣ он равшан шуда ва бисёр масъалаҳои мавҷуданд, ки аз аҳли таҳқиқ ҷустуҷӯҳои амиқро тақозо

менамоянд. Аз ин рӯ, таҳқиқи вежагиҳои як давраи таърихиву назарии нақди адабии тоҷикӣ – охири садаи XIX ва нимаи аввали садаи XX, яъне тарҳи суҳансанҷии 50-60-сола аз дидгоҳи ғоявиву эстетикӣ он замон ба таври густурда ва ҷудоғона асоси ин диссертатсия қарор ёфтааст.

Дар маҷмӯъ, дар диссертатсия Аъзамов Субҳонҷон Баҳромҷонович як силсила масъалаҳои мубрами таърихи адабиётшиносӣ ва нақди адабӣ – заминаҳои аслии шакл гирифтани нақди адабӣ ва назари интиқодии маорифпарвариро ҷадидӣ, равиши таҳқиқ ва нақди адабиёт дар охири садаи XIX ва нимаи аввали садаи XX, бозшиносӣ ва муаммои наشري сарчашмаҳои адабиву интиқодии ин давра, марҳалабандии таърихи адабиёт ва нақди навини тоҷик, меъёрҳои шинохти суҳан дар тазкираҳо, ҷойгоҳи маҳфилҳои адабӣ ва анъанави амали наққодӣ дар матбуоти тоҷик, вижагиҳои нақд дар китобҳои таърихи адабиёти замони нав дастабандӣ ва баррасӣ шудаанд. Махсусан, масъалаи сарчашмаҳои нақд ва афкори адабии он давра, маҳфилҳои адабӣ ва зуҳури нақду суҳансанҷӣ, тазкираҳо, арзишҳои интиқодии «Намунаи адабиёти тоҷик» ва манбаъҳои интиқодии он, таъйини зуҳуроти ба миён омадани аввалин китобҳо дар заминаи таърихи адабиёт ва ғайра ҷолиби тавачҷуҳ ва шоистаи истиқбол мебошанд.

Натиҷаҳои мушаххаси илмӣ (бо нишон додани навагонӣ, аҳаммияти илмӣ ва амалии онҳо), ки барои он ба довталаб додани дараҷаи илмии дархостшаванда мумкин аст. Навагонии диссертатсия, пеш аз ҳама, дар он зоҳир мешавад, ки бори аввал дар адабиётшиносии тоҷикӣ манзараи зуҳури нақди адабӣ дар зарфи 50-60-соли охири садаи XIX ва нимаи аввали садаи XX ва шинохти моҳияти иҷтимоиву эстетикӣ адабиёт мавриди таҳқиқ қарор гирифта, вижагиҳои ду марҳалаи муҳимми афкори адабӣ ва суҳансанҷии навини тоҷик – марҳалаи тоинқилобӣ ва баъди инқилоб дар пайвастагӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Аҳаммияти назарии кори таҳқиқии мазкур бар он асос меёбад, ки ба хулосаҳои муаллифи диссертатсия зимни таҳқиқи масъалаҳои умдаи ҳамгун дар адабиётшиносӣ, таърихи афкори суҳансанҷӣ, улуми иҷтимоӣ, зебоишносии адабиёт, фалсафа, фолклоршиносӣ ва ғайра метавон тақия кард.

Аҳаммияти амалии диссертатсияи мавриди назар дар он зоҳир мешавад, ки маводи фароҳамомада, хулоса ва натиҷагирии илмӣ муаллиф дар ҷараёни таълифи китобҳои дарсии таърихи адабиёти форсии тоҷикӣ ва нақди адабӣ, тадриси курсу семинарҳои махсус, навиштани рисолаҳои номзадӣ, доктории дараҷаи PhD, магистрӣ ва рисолаҳои хатм дар факултетҳои равиши филологӣ ёри расонида метавонанд.

Диссертатсияи Аъзамов Субҳонҷон Баҳромҷонович аз муқаддима, ҷаҳор боб, 16 фасл ва 5 зерфасли ҷудоғона, хулоса, рӯйхати адабиёт ва тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқ иборат мебошад. Дар муқаддима мубрами мавзӯи таҳқиқ, дараҷаи омӯзиши он, робитаи таҳқиқ бо

барномаҳои илмӣ, мақсаду вазифаҳои таҳқиқ, объект ва предмети таҳқиқ, асосҳои методологӣ ва сарчашмаҳои назарии он, равишҳо ва навгониҳои таҳқиқ, нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳаммияти назарию амалии таҳқиқ, саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ, тасвиби амалии натиҷаҳои таҳқиқ ва ғайра ба таври муфассал нишон дода шудаанд.

Боби аввали диссертатсия **«Заминаҳои шинохти афкори суҳансанҷии навини тоҷик»** ном дошта, аз ду фасл иборат аст. Дар фасли аввал равиши таҳқиқ ва нақди адабиёт дар охири садаи XIX ва нимаи аввали асри XX баррасӣ шуда, дар он масъалаи муҳим ва зарурии илми адабиётшиносӣ – даврабандии нақди адабии тоҷикии замони нав бо фарогирии махсусияти он замон мавриди баррасии ҷиддӣ қарор гирифтааст. Суҳан дар бораи он аст, ки дар боби даврабандӣ кадом меъёрҳо ва усулҳои таҳқиқ ба кор гирифта шаванд ва дар ин масъала то чӣ андоза ихтилофи назари муҳаққиқон ҷой дорад. Кӯшишҳои хуби диссертант дар заминаи баррасии афкори муҳаққиқон дар таъйини муаммои даврабандӣ ва мушкилоти он имкон додааст, ки бори аввал ба таври ҷиддӣ ва принципиалӣ даврабандӣ ҳам аз назари таърихи адабиёт, ҳам вазъи адабӣ, нақди адабӣ аз замони Аҳмади Дониш ба миён гузошта шавад. Ин бозгӯӣ он аст, ки масъалаи даврабандии афкори адабӣ заминаи пурқуввати адабиву эстетикӣ доштааст. Дар ин қисмати рисола ҳар нуктаи назар, ақида ва мулоҳизаҳои олимони адабиётшинос аз рӯйи тартиби хронологӣ баён гардида, дар айни ҳол, диссертант нуктаи назари хос ва мустақилонаи худро дар ин мавзӯ баён менамояд ва пешниҳодҳо ба миён мегузорад, ки истиқлоли фикри ӯро нишон медиҳад ва заминаҳои муносиб ба таҳқиқоти баъдӣ мебошад. Масъалаҳои муҳимме, ки дар фасли дувуми боби аввал – **«Сарчашмаҳои нақди адабии давраи равшангарӣ»** ба миён омадаанд, заминаҳои муносиб барои таҳқиқоти оянда шуда метавонанд. Диссертант ба хулосае меояд, ки «матилиби маҷалла ва намунаҳои дигари матбуоти туркиву озарӣ ва тоторӣ дар муайян кардани василаҳои рӯйоварии аҳли зиёи тоҷик ба мазмуну муҳтавои афкори андешаҳои туркӣ, мундариҷаи рӯйдодҳо, намунаҳои матбуот, шахсиятҳои намоёни ин халқ қобили зикр ва тавачҷуҳ буда, ба таҳқиқ ниёз доранд» (диссертатсия, саҳ. 33-34).

Боби асосии диссертатсияи Аъзамов Субҳонҷон **боби дувум** ба ҳисоб меравад, ки **«Вазъи суҳансанҷӣ дар охири садаи XIX – нимаи аввали садаи XX»** ном дорад ва аз 5 фаслу 5 зерфасл иборат аст. Чаро ин боб бисёр муҳим ва арзишманд аст? Гап дар сари он аст, ки тазкираҳо характери энтсиклопедӣ доранд, ҳам аз нигоҳи маводи адабӣ, ҳам аз диди баррасии эҷодиёти адибон ва ҳам аз нуктаи назари он, ки талабот ба адабиёти нафиса ва каломии ҳунарий дар ин тазкираҳо чӣ гуна буд ва дар оянда чӣ гуна сурат гирифт?

Дахҳо тазкираҳо рӯйи ба таъъ расида, аввалан дар Душанбе ин кор сурат гирифт ва баъд дар Хучанд, ки дар ин ҷода ҳам саҳми диссертант

қобили диққат аст. Чопи тазкираҳои ин давраи адабиёт ба шарофати адабиётшиносону муҳаққиқон сурат гирифт ва чандин корҳои номзадӣ дифоъ шудаанд. Асолату аҳаммияти корҳои дар Хучанд анҷомёфта дар қиёс бо дигарон дар он аст, ки на танҳо нуқтаи назар баён шудаанд, балки матни тазкираҳо дар ду шакл – дар нусхаи асл бо хатти форсӣ ва баргардони кириллӣ ба чоп расида, ба аҳли илму адаб пешниҳод гардиданд.

Дар ин боби диссертатсия баробари масъалаҳои таҳқиқ ва нашри манбаҳои адабиву илмӣ, саҳми равшангарон дар арзёбии осори адабӣ, маҳфилҳои сухан ва анъанани нақди адабӣ, тазкираҳо ва арзиши сухан, тазкираҳо – манбаи аслии омӯзиши назари интиқодӣ, меъёри баҳои шеърӣ дар тазкираҳо, инчунин, ҷойгоҳи тазкираи ҷомеи устод Айнӣ «Намунаи адабиёти тоҷик» қарор гирифта, ки 4 зерфасл ба нақду таҳлили ин тазкира бахшида шудааст. Дар ин боб ҳам навоариҳои диссертантро мебинем. Бамаврид аст, ки дар ин масъала ба як иттилои муҳимми устод Айнӣ тавачҷуҳ намоем. Дар «Ёддоштҳо» ва номаҳо ӯ овардааст, ки тамоми материалҳои адабӣ-илмиашро аз ҳавлии Шарифҷон-маҳдуми Садри Зиё бардошта ва ё ҳар он чи, ки роҷеъ ба адабиёт ва илм аз мадрасаҳои Бухоро гирифтааст, маҳсули фикру заковати илмии Ҳоҷӣ Икром Абдурасулов будаанд. Аз ин қисмати диссертатсия маълум мегардад, ки маҳфилҳои сухану суханварӣ ва тарбияи навқаламону шоирон 200-300 сол пеш аз устод Айнӣ ба сурати муҳим арзи ҳастӣ карда, муаллиф ривож ва рушду нумуи таърихи адабиёти гузаштаи моро бо таъсири он суханвароне вобаста доништааст, ки дар ин маҳфилҳо тарбия ва ба камол расидаанд. Дар ин маврид кӯшиш ба харҷ рафтааст, ки хусну кубҳи ашъори суханварони он давра, нуқтаи назари мунаққидон, тазкиранигорон ва донишмандон дар маҳфилҳои, ки дар онҳо бадохатан шеър гуфта мешуданд, таҳлилу таҳқиқ шавад.

Дигар масъала тавачҷуҳ ба меъёри баҳои шеърӣ дар тазкираҳост, ки ҳарчи бештар арзиши диссертатсияро намоён мекунад. Албатта, ҳар даври замон талаботи ба худ хос дорад. Он баҳое, ки ба ин ва ё он асари адабӣ ба вуҷуд меояд, пас аз 200-300 сол баръакс баён мешавад. Аз ҷумла, намунаи барҷастаи он шеъри асосгузори адабиёти классикии тоҷик устод Рӯдакӣ мебошад, ки дар атрофаш то имрӯз ҳам баҳсу мунозира давом дорад.

Баъдан мо дар баррасии он давра ва шинохти арзишҳои аслии наққодии он бояд талаби замонро ба инобат гирем. Аз ин ҷиҳат, дар диссертатсияи мазкур меъёрҳои шинохт асосан риоя шудааст. Талаби он замон чунин буд, ки ҳангоми қоматафрозии Ҳукумати ҷавони Тоҷикистон бар зидди ҷумҳурӣ ва бар зидди миллат дар дохилу хориҷ ҳуҷумҳои шуда ва дар арсаи байналхалқӣ густариш пайдо карданд. Мақсад бо инкори саромадони сухани тоҷикӣ, пеш аз ҳама, устод Рӯдакӣ ба кулӣ инкор кардани миллати тоҷик буд. Ҳукумати вақт дар шахси А. Муҳиддинов, Н. Махсум, Ш. Шотемур ва

дигарон соли 1925-умро соли Рудакӣ эълон карданд ва ин воқуниши аҷиб ба вучуд овард, лекин боз душманони фарҳангу адабиёти тоҷик, пеш аз ҳама, бар зидди устод Рӯдакӣ то марказ навишта, омӯзиши Рӯдакиро соли 1927 бо қарори махсуси партиявӣ-давлатӣ манъ карданд, ки ин ба масъалаи нигилизм ва пролеткулт дахл дорад.

Кашфиёти дар адабиётшиносӣ анҷомдодаи Садриддин Айнӣ дар бораи устод Рӯдакӣ ҳама гуна фикрҳои норасоро аз байн бардоштааст. Ҷамчунин, дар навиштаҳои он давра мақоми суҳанвари Рӯдакӣ ва пайравони ӯ ба таври шоиста арзёбӣ шуданд. Аз ин ҷиҳат, таъкираҳо ҳамеша дар мадди назари суҳаншиносон буд ва мулоҳизаҳо, андешаҳо ва он баҳсу мунозираҳо, ки диссертант дар бораи ин навъ асарҳо ва дидгоҳи муаллифони онҳо ба миён меоварад, гузориши тоза ва баррасиҳои шоистаи диққат буда, дар айни замон, водор менамояд, ки дар оянда муҳаққиқон ба пажӯҳиши ҳамаҷонибаи таъкираҳо ба таври ҷиддӣ ва усулӣ машғул шаванд. Хусусан, ёдкарди диссертант аз бозёфтҳои муҳаққиқи эронӣ Аҳмад Гулчини Маонӣ, ки дар «Таърихи таъкираҳои форсӣ» беш аз 500 таъкираро арзёбӣ ва муаррифӣ менамояд, хеле ҷолиб аст.

Дар марҳалае, ки бо ташаббус ва ибтиқори Пешвои муаззами миллат, Ҷаноби Олӣ Эмомалӣ Раҳмон дар доираҳои расмӣ, мафкуравӣ ва илмӣ ба таърихи халқи тоҷик шашҳазор сол муайян мешавад, вазифаи ҳар муҳаққиқ аст, ки ба гузаштаи худ бо назари тоза рӯй биоварад. Дар ин раҳгузар ҳашт фасли боби дувуми диссертатсияи Аъзамов Субҳонҷон дар оянда ба ҳукми таҳқиқоти алоҳидаи ҳам докторӣ ва ҳам номзадӣ арзиш пайдо мекунад ва биниши моро аз хусуси афкори адабӣ-танқидӣ ва заминаҳои инкишофи адабиёти тоҷик дар 200 соли охир густарда мегардонад.

Дар боби сеюми диссертатсия аз ҷойгоҳи классикони адабиёти форсии тоҷикӣ дар баррасиҳои илмии адабиётшиносии аввали садаи ХХ масъала ба миён гузошта шудааст ва дар он суҳан дар бораи устод Рудакӣ, Абулқосим Фирдавсӣ, Нусири Хусрав ва Камоли Хучандӣ аз дидгоҳи суҳансанҷони замони нав рафтааст. Дар ин фаслҳо дараҷаи омӯзиши ҳаёт, осор ва мақоми ҷаҳор суҳанвари бузург мавриди таваҷҷуҳ қарор гирифтааст. Дар ҳамаи ин фаслҳо диссертант хулосаву қайдҳои мунаққидон, хусусан, устод Айнӣро ҳам дар осори алоҳида ва ҳам мактубҳои дар мавриди ба ҷавонон таъкид кардаи омӯзиши ҷойгоҳи бузургони адабиёти гузашта ба таври пиринсипиалӣ ба таҳқиқ гирифтааст. Голибан суҳанони устод Айнӣ роҷеъ ба устод Рӯдакӣ фақат ба кашфи қабри ӯ марбут набуда, баҳои ӯ ба арзиши каломи Рӯдакӣ гиреҳ меҳӯрад, ки хеле ҷолиб мебошад, зеро суҳани бунёдгузори нақди навини тоҷик на танҳо ба 1150 сол пеши таърих, балки ба наслҳои давру замонҳо ҳамоҳанг ва ҳамқадаму ҳамфикр аст.

Перомуни ин боби диссертатсия метавон таъкид кард, ки дар он

умдаву муҳимми таърихи адабиёт, шинохти нақши бузургони адабиёти гузашта ва ғайра ба миён гузошта шудааст. Дар маҷмуъ, ин бахши диссертатсия ҳам ба сифати заминаи таҳқиқи доманадори нақди адабӣ ва адабиётшиносӣ хидмат мекунад.

Боби чаҳорум «**Ноқидони адабиёт ва давраи нави нақди адабӣ**» ном дошта, ба арзёбии панҷ чехраи меҳварии нақди адабӣ бахшида шудааст, ки дар он бори аввал ба таври алоҳида қазияҳои муҳим дар боби Сотим Улуғзода ва шинохти масъалаҳои таърихи адабиёту нақди адабӣ, Чалол Икромӣ ва ҷойгоҳи ҷусторҳои интиқодии ӯ, Мирзо Турсунзода ва сиёсати адабии то нимаи аввали садаи XX, Тӯракул Зехнӣ ва сухансанҷии нави тоҷик, Раҳим Ҳошим – адабиётшинос ва ноқиди фаёли сухан баррасӣ шудааст. Диссертант дар арзёбии фаъолияти мунаққидон бо чашмандози ба худ хос наздик шуда, кӯшидааст, ки вижагиҳои чашмраси фарорафти адабиётшиносӣ ва бардошти ноқидонаи онҳоро бо таъҷиб ба мероси бозмондашон мавриди гуфтугӯ қарор диҳад. Ин бахши кор низ метавонад заминае барои таҳқиқоти баъдӣ бошад.

Хулосаҳо ва натиҷагирӣҳои диссертант дар 14 банд оварда шудаанд, ки аксари онҳо натиҷаи кӯшишу баррасиҳои пурвусъати ӯст. Рӯйхати адабиёти истифодашуда, агар, аз як тараф, паҳно ва вусъати баррасии мавзӯро нишон диҳад, аз ҷониби дигар, баёнгари сатҳу салиқаи баланди илмии ин кори таҳқиқӣ мебошад. Инчунин, ин нуктаро бахсҳои диссертант бо муҳаққиқони ватанию хориҷӣ дар заминаи нақди адабӣ собит месозад. Ба аҳли таҳқиқ равшан аст, ки диссертант солҳои зиёд ба пажӯҳиши масъалаҳои нақди адабӣ машғул аст. Мақолаҳои зиёд, маъруза ва суханронӣҳои илмии ӯ, ки пайваста ба нашр мерасанд, далели равшани гуфтаҳои болост.

Дар диссертатсияи тақризшаванда дар баробари дастовардҳои зиёди илмию таҳқиқӣ баъзе камбудӣҳо низ ба назар мерасанд, ки зикри онҳо барои боз ҳам беҳтар гардидани ҳусни илмии кор аз аҳаммият ҳолӣ нест:

1. Бо вучуди он ки диссертатсия манзараи густардаи нақд ва адабиётшиносии нави тоҷикиро намоёнгар аст, дар он бархе саҳифаҳои муҳим ва тезисҳо оид ба чигунагии шакл гирифтани ин соҳаи муҳимми тафаккури адабиётшиносӣ дар паҳнои он солҳо ба назар гирифта нашудааст. Манзури мо аз доираи тавачҷуҳи диссертант дур мондани андешаҳои инқории адиби тоҷик Чалол Икромӣ дар бораи устод Рӯдакӣ ва шеърӣ ӯ, ҳамзамон, арзиши қарори вижаи КМ ҲК ИШ дар бораи танқиди адабӣ-бадеӣ (1972), ки боиси рӯйкарди зиёд ба таърих ва назарияи нақди адабӣ гардида ва дар ин замина дастурҳои танқидӣ барои донишҷӯён ба вучуд омаданд ва ғайра мебошад.

2. Диссертант дар боби дувум аз диди интиқодӣ дар тазкираҳо, хусусан, ҷойгоҳи Рӯдакӣ дар «Намунаи адабиёти тоҷик»-и устод Айнӣ ва мақолаҳо роҷеъ ба ӯ ба тафсил сухан баён карда, мулоҳизаҳои арзишмандеро ба миён

мегузорат. Бо вучуди ин, доманаи баҳси устод Рӯдакӣ ва шеърӣ ӯ боз ҳам густардатар ба назар мерасад. Яке аз пешниҳодҳои мо дар ин ҷода таваҷҷуҳи минбаъдаи диссертант ба зухуроти муборизаҳо бар зидди Рӯдакӣ дар солҳои 30-юми садаи XX, хусусан, даҳолати яке аз сарони ҳизби Николай Бухарин дар рӯзномаи «Правда» дар заминаи манъ карда шудани хондани ашъори Рӯдакӣ ва намояндагони дигари адабиёти гузашта, аз ҷумла Бедил мебошад.

3. Ба тариқи илова зарур мешуморем, ки минбаъд чанд санад ва нуктаи муҳимми таърихӣю адабӣ, аз ҷумла падидаи омадани қарори махсуси ҳизби дар боби таҷлили ҷашни ҳазораи Фирдавсӣ ва омӯзиши ҷиддии арзишҳои адабӣ ва таърихии «Шоҳнома», кашшофи Фирдавсӣ будани Абдуррауфи Фитрат дар баробари устод Айнӣ, идомадиҳандаи фирдавсишиносӣ ва тарҷумаҳои «Шоҳнома» будани Лохутӣ, наشري интиқодии девони Носири Хусрав ва даҳ китоби дигар дар бораи ин шоир ва мутафаккир дар Германия, таваҷҷуҳ ба кашфи «архиви Муғулистон» ва наشري мақолаҳо дар матбуоти марказии замони шуравӣ – «Известия» ва «Литературная газета», сафари намояндагони шуравӣ, аз ҷумла аз байни тоҷикон ба Муғулистон ва бетаваҷҷуҳии онҳо ба мероси адабиашон (хосса осори Рӯдакӣ), вучуд доштани нусхаи муътабари «Шоҳнома» дар Италия ва ғайра мавриди гуфтугӯи илмӣ қарор гирад.

4. Яке аз масъалаҳои меҳварии таърихи нақду адабиётшиносӣ истилоҳот аст ва ҳар истилоҳ дар таърихи илму адаб, аз ҷумла адабиёти «форсу тоҷик» ё «тоҷику форс» бо баҳсу мунозираи шадидтарин ба вучуд омадааст, ки инро ҳаргиз сарфи назар набояд кард. То ба ҳол дар паҷуҳишҳои олимони масъалаи истифодаи ин истилоҳҳо шарҳи равшан надорад. Ҳол он ки истилоҳ қарори ҳукуматист ва на адабиёти «форсу тоҷик», балки истилоҳи «тоҷику форс» дар истифода бояд бошад. Ин нуктаро ҳатман ба назар гирифта зарур аст.

5. Дар тарҳрезии боби чаҳорум бояд усули хронологӣ ба назар гирифта шуда, шахсиятҳои номии нақди адабӣ бо назардошти синну сол ва хидмат дар ин соҳаи адабиёт баррасӣ шаванд. Аз ин нуқтаи назар, аз ҳама пеш, ба ҷойгоҳи донишманди номӣ Тӯракул Зеҳнӣ бояд диққат намуд, сипас, ба тартиб ба мақоми суҳаншиносии Раҳим Ҳошим, Сотим Улуғзода, Мирзо Турсунзода ва Чалол Иқромӣ. Дар ин баҳши диссертатсия ҷой гирифтани адибони ноқид, адабиётшиносон, ноқидони касбӣ, муҳаққиқони фолклор – Ҳамид Бақозода, Шарифҷон Ҳусейнзода, Ҳаким Каримзода (Ҳаким Карим) ва дигарон саҳифаҳои таърихи суҳансанҷии навини тоҷикро комил хоҳад кард. Дар ягон ҷойи диссертатсия номҳои бародарон Рашид ва Ғанӣ Абдулло ба назар нарасид.

6. Дар диссертатсия китобу рисола, маҷмуа ва мақолаҳои зиёде ба кор рафтаанд, бо вучуди ин, пешниҳод менамоем, ки дар тарҳи монографии он бо тақияи бештар ба китоби пурмухтавои Пешвои миллат, Ҷаноби Олӣ Эмомалӣ Раҳмон «Чехраҳои мондагор», мақолаву рисолаҳои адибону донишмандони

хориҷиву ватанӣ – Т. Нёлдеке, М. Яктоӣ, Ҷ. Икромӣ, Р. Мусулмониён, Г. Шозиёева доманаи баҳсу баррасиҳо боз ҳам густарда шавад.

7. Дар саҳифаҳои гуногуни диссертатсия (с. 11, 19, 44, 61, 112, 186, 215, 249 ва ғайра) ғалатҳои имлоӣ ва техникӣ ба назар мерасанд, ки ислоҳи онҳо ба ин кори таҳқиқӣ хусни бештар мебахшад.

Ба ҳеҷ вачҳ, камбудии зикршуда арзиши илми кори таҳқиқиро коҳиш наменданд. Зеро муаллиф вазифаҳои дар наздаш гузошташро дар сатҳи савияи баланди илмию таҳқиқӣ ба анҷом расонидааст. Аз диссертатсияи доктории Аъзамов Субҳонҷон Баҳромҷонович маълумоти фаровон ва далелҳои ҷолиби таърихӣ адабӣ гирифтани мумкин аст. Диссертатсия ба тарзе навишта шудааст, ки дар ҳар саҳифа истиқлоли фикри диссертант ба назар мерасад. Бинобар ин, диссертатсияи мазкур кори анҷомёфтаи илмӣ-таҳқиқӣ буда, онро дастоварди тоза дар нақди адабӣ ва адабиётшиносии имрӯзи тоҷикӣ шинохтани мумкин аст.

Мутобиқати таҳассуси илмии довталаб бо дараҷаи илмӣ. Диссертатсияи Аъзамов Субҳонҷон Баҳромҷонович дар мавзӯи «Афкори адабии тоҷикӣ дар охири садаи XIX – нимаи аввали садаи XX» ба талаботи бандҳои 32-35-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти рақами № 267 тасдиқ шудааст, мувофиқ буда, муаллифи он барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.01.00 – Адабиётшиносӣ (10.01.08 – Назарияи адабиёт. Матншиносӣ, нусхашиносӣ) сазовор мебошад. Илова бар ин, лаёқати баланди илмии диссертант қобили таваҷҷуҳ буда, фаъолият ва осори илмии ӯ бевосита ба самти адабиётшиносӣ иртибот ва мувофиқат мекунад.

Автореферати диссертатсия ва маводи нашрнамудаи муаллиф фарогири муҳтавои асосии диссертатсия буда, 16 номгӯйи он дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъби расиданд.

Хулоса: диссертатсияи Аъзамов Субҳонҷон Баҳромҷонович бо муҳимияти мавзӯ, навгонии илмӣ, арзиши назарӣ амалӣ ва вусъати таҳқиқи масъалаҳои ба миён гузошташуда ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба пуррагӣ мувофиқ буда, муаллифи он ба дарёфти дараҷаи доктори илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.01.00 – Адабиётшиносӣ (10.01.08 – Назарияи адабиёт. Матншиносӣ, нусхашиносӣ) сазовор аст.

Тақризи муассисаи пешбар дар асоси муқаррароти бандҳои 76-79 ва 81-уми Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.06.2021, № 267 тасдиқ шудааст, таҳия ва пешниҳод гардид.

Тақриз аз ҷониби доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи назария ва адабиёти навини форсии тоҷикии факултети филологияи

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон Маҳмадаминов Абдулхай Саидович омода гардида, дар ҷаласаи кафедра санаи 21-уми майи соли 2024 муҳокима ва тасдиқ шудааст.

Дар ҷаласаи кафедра иштирок доштанд: 12 нафар. Натиҷаи овоздиҳӣ: тарафдор – 12 нафар, зид – «нест», бетараф – «нест».

Сураҷаласаи № 12, аз 21.05.2024.

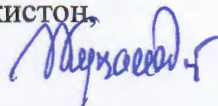
Раиси ҷаласа:

доктори илмҳои филологӣ, профессори
кафедраи назария ва адабиёти навини
форсии тоҷикии факултети филологияи
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Раҳмонов Р.Қ.

Мудирӣ кафедраи назария ва адабиёти
навини форсии тоҷикии факултети
филологияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон,
номзади илмҳои филологӣ, дотсент

Муҳаммадизода Қ.М.

Эксперт:

доктори илмҳои филологӣ, профессори
кафедраи назария ва адабиёти навини
форсии тоҷикии факултети филологияи
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Маҳмадаминов А.С.

Котиби илмӣ ҷаласа:

номзади илмҳои филологӣ, дотсенти
кафедраи назария ва адабиёти навини
форсии тоҷикии факултети филологияи
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Бобомаллаев И.Ҷ.

**Имзоҳои профессорон Раҳмонов Равшан Қаҳҳорович,
Маҳмадаминов Абдулхай Саидович,
дотсентон Муҳаммадизода Қарор Муҳаммадӣ ва
Бобомаллаев Илҳомҷон Ҷанобовичро тасдиқ мекунам:**

сардори раёсати кадрҳо ва корҳои махсуси
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Тавқиев Э.Ш.

Суроғай муассисаи пешбар
734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17.
Тел.: +992 (37) 221-62-25; факс: +992 (37) 227-15-10.
E-mail: info@tnu.tj; сомонии расмӣ: www.tnu.tj

«24» майи соли 2024